

УДК 343.163
DOI <https://doi.org/10.15421/392190>

Попадинець Г. О.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ СУДОВОЇ ВЛАДИ

ESSENCE, CONTENT AND MAIN FEATURES OF THE JUDICIARY

У статті розглянуто сутність, зміст та основні ознаки судової влади. Проаналізовано різні підходи вітчизняних та зарубіжних науковців щодо визначення поняття та змісту судової влади. Визначено, що судова влада в демократичній правовій державі, за своєю суттю, належить до системи народовладдя. Вона забезпечує реалізацію найважливіших конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав спільнот і народу в цілому. Демократичні основи організації та функціонування судової влади (наявність присяжних, незалежність суддів, змагальність сторін) дають можливість розглядати її як особливу форму реалізації влади народу. Конституція України, поряд із закріпленням ознак державності для судової влади, своїми нормами більш детально впроваджує принцип первинності народовладдя в реалізації судової влади.

Зазначено, що такі поняття як «судова влада», «судова система», «правосуддя» не є тотожними.

Встановлено, що судова влада за своїм призначенням та функціями має особливу перевагу між іншими гілками влади, оскільки не існує такої діяльності держави, яка не підлягала б судовому контролю. Юрисдикція суду поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі. У системі противаг судова влада наділена юридичною можливістю впливати на рішення та дії законодавчої і виконавчої влади, «врівноважувати» їх. Ці повноваження у повному обсязі використовуються судами при здійсненні правосуддя.

Визначено основні сутнісні ознаки судової влади якими є виключність, самостійність, повнота, підзаконність, єдність, незалежність, закріплені на конституційно-правовому рівні й взаємопов'язані та взаємозалежні.

Зазначено, що конституційна модернізація судової влади в Україні, яка сьогодні ще не завершена, має ґрунтуватися на розумінні її сутності та змісту, для удосконалення судового механізму захисту громадян, ролі в процесі розвитку правової та демократичної державності. Створення динамічної і ефективної судової влади є передумовою стабілізації всієї державної системи, успішної інтеграції нашої держави в правове поле цивілізованих країн світу, запорукою її поступу.

Ключові слова: правосуддя, судоустрій, судова реформа, народовладдя, судова система, соціальні конфлікти.

The article considers the essence, content and main features of the judiciary. Different approaches of domestic and foreign scholars to the definition of the concept and content of the judiciary are analyzed. It is determined that the judiciary in a democratic state governed by the rule of law, in essence, belongs to the system of democracy. It ensures the realization of the most important constitutional rights and freedoms of man and citizen, the rights of communities and the people as a whole. The democratic foundations of the organization and functioning of the judiciary (the presence of juries, the independence of judges, the adversarial nature of the parties) make it possible to consider it as a “special channel for the exercise of people’s power”. The Constitution of Ukraine, along with the consolidation of the signs of statehood for the judiciary, with its norms introduces in more detail the principle of the primacy of democracy in the exercise of judicial power.

It is noted that such concepts as “judiciary”, “judicial system”, “justice” are related, but not identical.

It has been established that the judiciary, by its purpose and functions, has a special advantage among other branches of government, as there is no such activity of the state that would not be subject to judicial control. The jurisdiction of the court extends to all legal relations arising in the state. In the system of counterbalances, the judiciary is endowed with a legal opportunity to influence the decisions and actions of the legislature and the executive, to “balance” them. These powers are fully exercised by the courts in the administration of justice.

The main features of the judiciary are identified, which are exclusivity, independence, completeness, subordination, unity, independence, enshrined at the constitutional and legal level and interconnected and interdependent.

It is noted that the constitutional modernization of the judiciary in Ukraine, which is not yet complete, should be based on understanding its essence and content, to improve the judicial mechanism of protection of citizens, the role in the development of legal and democratic statehood. The creation of a dynamic and effective judiciary is a prerequisite for the stabilization of the entire state system, the successful integration of our state into the legal field of civilized countries, the key to its progress.

Key words: justice, judiciary, judicial reform, democracy, judicial system, social conflicts.

Постановка проблеми. Досвід європейських країн показує, що рівень демократії в суспільстві визначається місцем суду в системі органів державної влади, його спроможністю об'єктивно і неупереджено приймати судові рішення виключно на основі норм права. З часу проголошення незалежності, Україна стала на шлях побудови правової, демократичної держави з розвиненим громадянським суспільством, де належне місце відведено судовій владі. Конституція України 1996 р. закріпила визнаний світом демократичний принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Проте реалії сучасного державотворення, євроінтеграційний курс України, незавершена судова реформа, вимагають подальшого вивчення сутності, змісту та основних ознак судової влади для удосконалення судового механізму захисту прав і свобод громадян.

Аналіз останніх досліджень. Питання судової влади досліджували в різних аспектах такі вітчизняні вчені як М. Баранець, А. Борко, М. Василевич, Л. Григор'єва, А. Заєць, І. Камінська, В. Кривенко, І. Марочкіна, С. Прилуцький, Ю. Ремескова, О. Свида, В. Смородинський, В. Стефанюк, С. Штогун. Незважаючи на значну кількість праць вітчизняних вчених, присвячених судовій владі, багато проблемних питань залишаються дискусійними.

Виклад основного матеріалу. Обов'язковою умовою формування і розвитку правової держави є розвинена сильна і розгалужена система органів судової влади, яка стала об'єктом самостійного наукового дослідження лише в рамках теорії поділу влади.

У науковій літературі існує декілька підходів до визначення поняття «судова влада».

Відповідно до першого судову владу характеризують як сукупність судових установ, як владу державного органу – суду. Так, на думку Г. Мурашина судова влада є системою незалежних державних органів – судів, зобов'язаних від імені держави здійснювати правосуддя, вирішувати в судових засіданнях правові спори й конфлікти [1, с. 68]. Проте К. Гуценко й М. Ковалев справедливо зазначають, що «<...> є помилковим зводити владу до суду як установи, державного органу. Владою треба вважати не орган чи посадову особу, а те, що вони можуть і спроможні зробити. Фактично це повноваження,

функція, але не її виконавець» [2, с. 44]. Мало того, суд є лише органом, що виражає судову владу, її опосередковує.

Зарубіжні дослідники, вважають, що судова влада є публічно-правовим утворенням, що являє собою систему спеціальних державних і муніципальних органів, наділених передбаченими законом владними повноваженнями, які спрямовані на встановлення істини, відновлення справедливості, вирішення спорів і покарання винних, рішення яких є обов'язковими для виконання всіма особами, яких вони стосуються [3, с. 48]. Зазначимо, що таке визначення судової влади міститься у Концепції судово-правової реформи в Україні 1992 р.: «Судова влада – система незалежних судів, які в порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя. Суди мають владні повноваження для поновлення порушеного права й справедливості» [4].

У правовій державі з розвиненим громадянським суспільством судова влада, за своєю суттю, є системою народовладдя, яка забезпечує реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав спільнот і народу в цілому. Організація на демократичних засадах та функціонування судової влади з наявністю присяжних, незалежністю суддів, змагальністю сторін тощо характеризують її як особливу форму реалізації влади народу. У ст. 124 Конституції України та ч. 3 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII визначено, що «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних» [5; 6].

Інший підхід щодо визначення судової влади виражається через форму судової діяльності або специфіку владних повноважень органів судової влади.

У такому контексті В. Бринцев зазначає, що судова влада є законною діяльністю усіх ланок судової системи із забезпечення та реалізації конституційного, господарського, кримінального, адміністративного й цивільного правосуддя [7, с. 25–36]. Натомість В. Лазарева зауважує, що «<...> виходячи із сучасних уявлень про правосуддя як про вирішення соціально-політичних конфліктів у суспільстві та про суд як орган, що здійснює в специфічній процесуальній формі функцію соціально-політичного арбітражу, судову владу можна визначити і як виключне

повноваження суду з вирішення соціальних конфліктів правового характеру» [8, с. 27]. Вважаємо такий «функціональний» підхід спірним, оскільки не можна ототожнювати судову владу з правосуддям. Судова влада є поняттям змістовно ширшим, правосуддя ж є виключною компетенцією судової влади.

Здійснення правосуддя є правозастосовною діяльністю суду з розгляду й вирішення, у встановленому законом процесуальному порядку, віднесених до його компетенції цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ з метою охорони прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб та інтересів держави [9, с. 697].

Нова редакція Закону України «Про судoustрій і статус суддів» від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII у ст. 1 визначає, що «судова влада в Україні, відповідно до конституційних засад поділу влади, здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом. Судову владу реалізують професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі й присяжні шляхом здійснення правосуддя в рамках відповідних судових процедур» [6].

Отже, правосуддя є однією з функцій судової влади, діяльністю судових органів (судів). У свою чергу, судова влада, відповідно до теорії й практики розподілу влади, є незалежною самостійною сферою публічної влади, яка створена для вирішення, соціальних конфліктів, покликана забезпечувати захист прав і свобод людини й громадянина. Тому такі поняття, як «судова влада», «судова система», «правосуддя», не є тотожними.

Поняття судової влади характеризується її основними сутнісними ознаками.

Такими ознаками є:

- судова влада реалізується виключно спеціальними державними органами – судами;
- суди в Україні складають єдину судову систему;
- єдність системи судів загальної юрисдикції забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, єдиним статусом суддів, обов'язковими для всіх судів правилами судочинства, єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності суддів, фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України, вирішенням питань внутрішньої діяльності суддів органами суддівського самоврядування;

- судова влада є самостійною та незалежною;
- для реалізації судової влади закон наділяє суди усіма необхідними повноваженнями;

– головними завданнями усіх судів є захист гарантованих Конституцією України й законами прав і свобод людини й громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства й держави;

– юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини у державі;

– вирішення судом справи означає, що суд застосовує норми матеріального права до конкретних правовідносин, які були предметом розгляду в судовому засіданні, та виносить на їх основі мотивоване рішення;

– судова влада здійснюється на основі та в чіткій відповідності з вимогами процесуального закону;

– судові рішення є обов'язковими на всій території України;

– повноваження суду мають владний характер;

– виконання вимог суду й виконання його рішень забезпечується силою держави [10].

Отже, основними сутнісними ознаками судової влади є виключність, самостійність, повнота, підзаконність, єдність, незалежність, закріплені на конституційно-правовому рівні й взаємопов'язані та взаємозалежні.

Підсумовуючи, можна вважати, що до основних ознак судової влади відносять:

– соціальний характер влади;

– структуру владовідносин;

– цілеспрямованість влади;

– вольовий характер;

– регулююче й організаційне призначення влади [11].

Соціальний характер судової влади проявляється в соціальних відносинах. Акти судової влади мають обов'язковий характер та забезпечуються засобами примусового виконання. Примус, який застосовує судова влада, має завжди конкретний і персоніфікований характер, а не загальний як законодавча та виконавча гілки влади.

Суд є органом влади з владними повноваженнями, який у взаємовідносинах із суб'єктами судочинства впливає на їхню поведінку. Громадяни України, іноземці та особи без громадянства з різних підстав стають учасниками судового розгляду справи, набуваючи при цьо-

му, з власної ініціативи чи вимушено, певного процесуального статусу. Владовідносини виникають лише тоді, коли необхідно здійснити певний цілеспрямований вплив владного суб'єкта на підлеглий об'єкт, щоб змінити його поведінку. Тому судова влада покликана розв'язувати правові конфлікти, сприяти поновленню порушеного права, допомагати суб'єктам права в реалізації їхніх прав, усувати соціальну напругу та відновлювати правопорядок у суспільстві.

Такі ознаки судової влади, як об'єктивність, легітимність, нормативність, самостійність, незалежність закріплені на конституційно-правовому рівні і взаємопов'язані між собою.

Так об'єктивність проявляється в обов'язковій аргументації рішення суду у відповідності до правової норми. Легітимність свідчить про ступінь довіри суспільства до судової влади, готовність виконувати її рішення. До чинників, які впливають на рівень легітимності судової влади науковці називають:

- незалежність і безсторонність суду під час розв'язання юридичних справ (ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [6];
- об'єктивність процесу пізнання, правильність його результату;
- справедливість у матеріально-правовому (відповідність діянню і покарання за нього) і процесуально-правовому (надання сторонам рівних

можливостей для відстоювання своїх інтересів) аспектах (ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [6];

– законність (відповідність дій і рішень суду правовим нормам) [11].

На підставі визначення основних сутнісних ознак судової влади можна сформулювати її поняття.

Судова влада – це незалежна, самостійна, специфічна гілка державної влади, яка має власну виключну компетенцію щодо здійснення правосуддя, розгляду юридично важливих справ, які реалізуються виключно судами в межах закону та спеціальних судових процедур, що мають правові наслідки, покликана забезпечувати захист прав та свобод людини й громадянина, створена для вирішення соціальних конфліктів.

Висновки. Конституційна модернізація судової влади в Україні, яка сьогодні відбувається, має ґрунтуватись на розумінні її сутності, змісту та ролі в процесі розвитку правової та демократичної державності. Створення динамічної і ефективної судової влади є передумовою стабілізації всієї державної системи, успішної інтеграції нашої держави в правове поле цивілізованих країн світу. Ефективна організація діяльності судової влади є не лише необхідною умовою існування демократичної правової держави, а й запорукою її поступу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мурашин Г.О. До питання реформування судової влади. *Правова держава*. Київ, 1997. Вип. 7. С. 68–75.
2. Гупенко К.Ф. Правоохранительные органы. Москва : БЕКД. 1995. 320 с.
3. Дмитриев Ю.А. Судебная власть в механизме разделения властей и защите прав и свобод человека. *Государство и право*. 1997. № 8. С. 48–53.
4. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 426.
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР (у редакції від 21 лютого 2019р.) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254>
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
7. Бринцев В.Д. Судебная власть. Правосудие: пути реформирования в Украине. Харьков : Ксилон, 1998. 186 с.
8. Лазарева В.А. Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе. Самара : Самарский государственный университет, 1999. 136 с.
9. Малярченко В.Т. Правосуддя. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2007. 992 с.
10. Гриценко І.С., Погорецький М.А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23–27.
11. Сорока С.О., Коваль М.М., Несімко О.Д., Канцір В.С. Організація судових та правоохоронних органів : конспект лекцій. Львів : В-тво «Львівської політехніки», 2021. 196 с.